

УДК 343.9:343.614

DOI: 10.15587/2523-4153.2022.253666

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ САМОГУБСТВА

Н. М. Задорожний

How to cite:
Zadorozhnyi, N. (2022). Criminological and criminal law aspects of the definition of suicide. ScienceRise: Juridical Science, 1 (19), 64–69. doi: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.253666>

The article analyses the basic approaches to the definition of suicide, used in Ukraine and throughout the world. The importance of modelling the definition of suicide in the context of scientific analysis of this phenomenon is emphasized. The linguistic nature of the terms "self-killing" and "suicide" is studied. Suicide definitions, used by international and reputable health organizations and institutions, are collected. The available scientific definitions of Ukrainian researchers, which were formulated in the past, are presented and analysed. The inexpediency of considering all suicides violent is justified. Arguments in favour of conciseness and clarity of the recommended definition of suicide are presented and attention is focused on the negative impact of overloaded definitions. A claim that self-killing as a result of mental disorders cannot be considered suicide is criticised. As a result, a distinctive vision of the problem of suicide has been formulated and substantiated, recommendations, considering its definition, have been provided.

In addition, an analysis of the essence of the definition of suicide with the use of corpus delicti modelling is performed. The controversial position that suicide can be committed by inaction is discussed. Emphasis is placed on intent as an integral part of the definition of suicide. The so-called "demonstrative" suicides are analysed and the criminal law concepts of direct, indirect intent and negligence are designed in the context. It is stated, that committing suicide by negligence is impossible. The position that intentional self-killing of minors cannot be considered suicide and such actions should be qualified as an "accident" has been analysed. This position is criticized

Keywords: criminology, self-killing, suicide, definition of suicide, analysis of suicide

© The Author(s) 2022

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license hydrate

1. Вступ

Самогубство продовжує залишатися серйозною проблемою українського суспільства. Хоча загальний рівень самогубств в Україні за останні 20 років відчутно знизився [1], порівняно з іншими європейськими країнами, він неймовірно високий – вищий коефіцієнт самогубств лише в Росії та Литві [2]. За кожним самогубством неминуче захована особиста трагедія, а через їх поширеність питання запобігання самогубствам постає особливо гостро в сучасній Україні.

Хоча самогубство є, безперечно, проблемою психіатрії та психології, однак суїциди також розглядають у кримінально-правовому та кримінологічному контексті, відносячи їх до так званих «фонових для злочинності явищ» [3, с. 13], що значно розширює потенційний вплив суїцидів на суспільство. Однак детальне й цілісне дослідження природи самогубства, а отже, і заходів запобігання цьому явищу, неможливе без окреслення меж і проектування обсягів охоплення наукового і кримінологічного аналізу. Як результат, особливої важливості набуває аналіз визначення самогубства.

2. Літературний огляд

Проблема визначення самогубства залишається порівняно малодослідженою в українському науковому середовищі. Одним з перших своє визначення суїциду сформував С. В. Жабокрицький, не виділяючи різниці між завершеним самогубством та суїцидальною поведінкою [4]. Новатором у питанні власного визначення самогубства виступила Л. М. Шестопалова, у 2001-му році сформулювавши власне визначення самогубства та зробивши акцент на «цілком свідомих» діях, що привели до смерті [5]. Своє визначення суїциду запропонував також В. В. Шкуро, визначивши суїцидальну поведінку як «результат складної взаємодії зовнішніх психотравмуючих факторів та особистісних якостей суб'єкта» [6]. Дефініції Л. М. Шестопалової та В. В. Шкуро є авторськими і

роблять акцент та максимально повному розкритті змісту самогубства, однак значно відрізняються за конструкцією.

Визначення самогубства також було частиною робіт і інших авторів. Ю. Ф. Іванов та О. М. Джуджа виділили самогубство як один з видів насильницької смерті [7]. А. А. Тернавська у своїх роботах робить акцент на пенітерціарному суїциді. Автор наголошує на синонімічності понять «самогубство» та «суїцид» і наводить визначення, яке визнає самогубство як явище, що «не обумовлене непереборними зовнішніми факторами... або психічними розладами» [8]. М. І. Мельник та М. І. Хавронюк у коментарі до ст. 120 Кримінального кодексу України лаконічно визначають самогубство як «умисне позбавлення себе життя» [9]. В. Д. Воднік, досліджуючи проблему визначення самогубства, стверджує, що жодна з теорій самогубства не є всеосяжною і адаптує визначення С. В. Жабокрицького [10].

Хоча проблему самогубства досліджували багато вчених-кримінологів, однак власне визначенню цього явища присвячені дуже мало робіт. Окрім цього, неважко помітити, що серед науковців немає єдності щодо того, що можна вважати самогубством. Визначення, адаптовані українськими науковцями, значно відрізняються за змістом і конструкцією. Таким чином, питання чітко і універсального визначення самогубства залишається невирішеним. Це, в свою чергу, негативно впливає на сам процес дослідження явища самогубства в кримінологічному аспекті та заходів із протидії суїцидам, адже невідповідність у розумінні самої суті самогубства неминуче призводить до труднощів у застосуванні стратегій протидії суїцидальності.

Вирішити вказану проблему можливо систематизацією поточного наукового матеріалу та комплексним аналізом наявних на сьогодні визначень самогубства з метою потенційного досягнення наукового консенсусу у даному питанні. Все це дає підстави стверджувати про доцільність проведення дослідження, присвяченого визначенню самогубства.

3. Мета та завдання дослідження

Метою дослідження є систематизація наявних праць та декларацій визначення самогубства в Україні та світі, їх порівняння та конструктивна критика за наявності спірних положень.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Віднайти базові визначення поняття «самогубство», що використовуються авторитетними міжнародними організаціями;
2. Віднайти основні українські наукові визначення поняття «самогубство», сформульовані за період незалежності України та систематизувати їх;
3. Дослідити згадані визначення, виділити найбільш вдалі та провести конструктивну критику визначень з недоліками;
4. Дослідити явище самогубства із застосуванням часткового кримінально-правового моделювання самогубства як складу злочину.

4. Матеріали та методи

Метод опису дозволив дослідити наявні визначення самогубства та розкрити їх зміст. За допомогою методу аналізу були опрацьовані визначення самогубства та наведені обґрунтовані пропозиції щодо тлумачення їх змісту або їх коригування. Метод порівняння дозволив довести різноманіття визначень самогубства, що застосовуються в науковому середовищі і описати їх відмінності. Метод узагальнення був застосований в кінці дослідження, дозволяючи сформулювати висновки роботи. Теоретичну базу дослідження становили праці українських та закордонних науковців, електронні джерела даних, законодавство України.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Оскільки самогубство як явище вийшло з тіні суспільної стигматизації і почало досліджуватися порівняно недавно, то дискусія з приводу визначення самогубства порівняно нова. Одним з перших своє визначення самогубства запропонував Е. Дюркгейм у своїй праці 1897-го року, окресливши його як «будь-який смертельний випадок, який прямо або опосередковано є результатом позитивного чи негативного вчинку, що був здійснений самим постраждалим, якщо останній знав про результати, що його очікують» [11, с. 7]. Відтоді різні науковці і дослідники теми моделювали багато інших визначень суїциду – однак базова дискусія щодо того, що саме можна вважати самогубством, досі триває і тривала упродовж фактично всього терміну існування Західної цивілізації [12, с. 350].

Українське слово «самогубство» походить від поєднання двох слів-коренів: «само» і «губити», що буквально означає «губити (вбивати) самого себе». Слово «суїцид» походить від англійського «suicide», який у свою чергу виник з латинського *suicidium* – «вбивати себе». Термін «суїцид» порівняно новий – у англійській мові він з'явився лише у 50-их роках XVII століття, а у джерелах

мовами Романської сім'ї – лише у другій половині XVIII століття [13, с. 620]. Варто погодитись, що в українській мові терміни «самогубство» та «суїцид» є синонімічними, стосовно чого в науковій спільноті панує консенсус [14, с. 257], тому вони можуть бути вживані взаємозамінно.

Всесвітня Організація Охорони Здоров'я визначає самогубство як «акт навмисного вбивства самого себе» [15]. Центр контролю та профілактики захворювань у США надає схоже визначення: «смерть, спричинена пораненням себе з метою померти» [16]. В той же час Центр визнає, що обмежена точність і надійність наявної статистики щодо самогубства спричиняє те, що загально-визнаного визначення самогубства наразі не існує [17, с. 165]. Американська Психологічна Асоціація визначає суїцид як «акт вбивства самого себе» [18]. Українське міністерство охорони здоров'я не виділяє власного визначення самогубства – вочевидь, через самоочевидність терміну в українській мові.

Порівняно лаконічними визначення самогубства були і впродовж історії у різноманітних світових енциклопедіях [19, с. 72–74].

В українських підручниках з кримінології на визначення самогубства можна натрапити зрідка. Зокрема, Ю. Ф. Іванов та О. М. Джуджа визначають самогубство як «навмисне, заздалегідь обдумане позбавлення себе життя; один з видів насильницької смерті» [7, с. 115]. Це визначення використовують і деякі інші науковці [20, с. 208]. Однак друга частина визначення, що визначає самогубство як насильницьку смерть, є дещо суперечливою. Так, Міністерства охорони здоров'я, внутрішніх справ та Генеральна прокуратура України визначають насильницьку смерть як «смерть від механічних ушкоджень (дія тупих предметів, у тому числі транспортна травма, падіння з висоти, дія гострих предметів, вогнепальної зброї), асфіксії, дії крайніх температур, електричного струму, променевої енергії, низького та високого атмосферного тиску, отруєнь тощо» [21]. Водночас, на нашу думку, деякі види самогубств, як-от вдихання інертних газів або голодування, важко назвати насильницькими, і вони, вочевидь, не до кінця підпадають під дане визначення, тож не всі самогубства є насильницькою смертю.

Варто також зазначити, що причиною того, що питання самогубства рідко включають до підручників з кримінології є дискусійність того, чи так звані «фонові» явища (до яких відноситься і самогубство) взагалі варто включати до предмету кримінології [3, с. 13]. Тим не менше, варто погодитися з позицією В. Г. Лихолоба, що «для глибокого, повного та ефективного вирішення завдань, кримінологія досліджує і супутні злочинні негативні явища» – до яких часто відносять і самогубство [22, с. 521].

Одним з перших українських науковців, що виявив науковий інтерес до дослідження тематики визначення самогубства, був С. В. Жабокрицький, який у 1996-му році визначив самогубство як «свідомі та умисні дії, спрямовані на позбавлення себе життя» [4, с. 6]. Із цим визначенням також не можна погодитися до кінця – воно акцентує увагу на діях, а не наслідках, ототожнюючи суїцидальну поведінку і власне самогубство, що вважаємо неприпустимим.

В українській науковій спільноті можна спостерігати і інші підходи до визначення самогубства. Л. М. Шестопалова у 2001 році визначає самогубство як «цілком свідомо вчинювані дії окремою особою (особами) з метою припинити своє існування, наслідком яких є її (їх) смерть» [5, с. 185]. В. В. Шкуро наводить наступну «удосконалену дефініцію» суїциду: «різновид аморальної діяльності людини, метою якої є припинення власного життя, що характеризується усвідомленим, вольовим (керованим, бажаним) характером, проявляється як результат складної взаємодії зовнішніх психотравмуючих факторів та особистісних якостей суб'єкта такої діяльності й тягне за собою його смерть» [6, с. 36].

На аналізі згаданих наукових визначень самогубства варто зупинитися детальніше. Як можна помітити, визначення самогубства, що використовуються міжнародними та авторитетними організаціями, значно простіші та коротші, ніж визначення українських науковців, що були наведені вище. Варто зазначити, що питання доцільності ускладнення наукових дефінітивних конструкцій є дуже спірним. До прикладу, у визначенні Л. М. Шестопалової слова «цілком», «окремою», «особами», «їх» не несуть актуального смислового навантаження і, як результат, надміру ускладнюють визначення. Дефініція В. В. Шкуро ускладнює поняття самогубства ще більше і, окрім того, є дискусійною. Серед спірних положень: визначення самогубства як «аморальної» діяльності є доволі оціночним; саме слово «діяльність» в українському праві застосовується здебільшого у більш пролонгованому контексті (вочевидь, умісним був би термін «діяння»); а саме самогубство не завжди є результатом «зовнішніх психотравмуючих факторів» (варто згадати, зокрема, про альтруїстичний суїцид або так званий «суїцид честі»).

Перевантаження наукових визначень має і більш латентну негативну дію – воно ізолює науку від широких мас населення. Так, новітні дослідження демонструють, що надмірне ускладнення наукового лексикону зменшує доступність науки і впевненість у наукових публікаціях [23]. Більше того, у сучасній науці тенденція до ускладнення лексикону і перевантаження визначень визнається серйозною проблемою, з якою потрібно боротися [24]. Влучне і лаконічне визначення наводять, до прикладу, М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, визначаючи самогубство як «умисне позбавлення себе життя» [9, с. 370].

В українській науковій літературі проглядаються і інші спірні підходи до моделювання поняття самогубства. До прикладу, А. А. Тернавська наводить у своїй праці тезу про те, що «У сучасній науковій кримінологічній літературі суїцид визначають, як навмисне насильницьке позбавлення себе життя, яке вчиняється за власною волею, і не обумовлене непереборними зовнішніми факторами (наприклад, голодом) або психічними розладами» [8, с. 44]. Автор опісля визнає, що це визначення є суперечливим, оскільки «не повною мірою розкриває соціально-правову сутність суїциду». Тим не менше, головна проблема цього визначення – в твердженні, що самогубство «не обумовлене... психічними розладами». Така позиція повністю суперечить сучасному науковому консенсусу – насправді психічні розлади визнаються одним з головних факторів ризику суїцидальної поведінки [25, 26]. До прикладу, у 2017-му році близько половини усіх суїцидантів у США були діагностовані як такі, що страждають від психічних розладів [27]. На нашу думку, виключення психічних розладів як факторів ризику самогубства є навіть небезпечним, оскільки значно применшує важливість тематики і нівелює проблему суїцидальності у людей з психічними розладами.

Ускладнення визначень самогубства також може повпливати на можливість перейняття досвіду інших держав у боротьбі з суїцидами. Таким чином, задля уникнення небажаного обмеження поняття суїциду, доцільніше буде застосувати визначення з міжнародним визнанням, до прикладу, Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я, а саме «акт навмисного вбивства самого себе».

Хоча і є доцільним погодитися, що перевантаження визначення не є позитивною тенденцією, задля успішного аналізу кримінологічного аспекту самогубства застосоване визначення все одно потребує часткового тлумачення із застосуванням кримінально-правової термінології. Варто однозначно погодитися, що самогубство не може вважатися злочином, однак гіпотетичне формулювання його як складу злочину допоможе краще зрозуміти його природу.

Одним з перших елементів визначення ВООЗ є слово «акт», яке презюмує можливість вчинення самогубства тільки дією. Реальність вчинення самогубства шляхом бездіяльності є доволі спірним питанням. Деякі автори стверджують, що, до прикладу, відмову від втечі від автомобіля, який рухається назустріч особі, можна вважати пасивним самогубством [28, с. 167]. На нашу думку, з такою аргументацією важко погодитися. Якщо особа просто не помітила автомобіль, що рухається в її напрямку, а рішення не зійти з дороги було імпульсивним, не варто вважати це самогубством, адже в такій ситуації особа не вчиняла конкретних дій задля досягнення смерті, а обставини, що до цього привели, є випадковістю. В таких випадках доцільно кваліфікувати смерть особи як таку, що настала внаслідок нещасного випадку. Якщо ж особа заздалегідь усвідомлювала можливість померти внаслідок зіткнення з автомобілем, то, вийшовши на дорогу, вона вже вчинила дію, що привела до суїциду. Тим не менше, варто відмітити вчинення самогубства шляхом голодування, що, як видається, є фактично єдиним способом вчинення самогубства шляхом бездіяльності.

Одним з центральних аспектів визначення суїциду є «навмисність», що у різних формулюваннях згадується у фактично всіх визначеннях самогубства. Так, для того, аби смерть людини можна було вважати самогубством, необхідно, аби вона навмисно заподіяла смерть сама собі. Вважаємо, що навмисність заподіяння собі смерті виключає з розряду самогубців осіб, які вбили себе в стані неосудності, і, як наслідок, не були здатні усвідомлювати свої дії. Оперуючи правничою термінологією, найбільш доцільно буде сказати, що самогубство повинне бути вчинене з прямим умислом – себто, коли особа передбачала наслідки своєї діяльності у вигляді власної смерті і бажала їх настання.

Інколи особи вчиняють так звані «демонстративні» або «шантажні» спроби самогубства – заподіюючи собі поранення або готуючись до самогубства, однак головною ціллю таких дій є не власне смерть, а привернення уваги соціального оточення до своїх внутрішніх проблем або психологічний тиск [29, с. 8]. Доцільно погодитися, що при розмежуванні спроби самогубства та власне самогубства потрібно уникати ототожнення їх мети. В. В. Шкуро висловлює позицію, що «у практичному вимірі запобігання суїцидам й протидії суїцидальності більш доцільним видається розглядати суїцидальну спробу як етап на шляху до досягнення віддаленої цілі – смерті особи» [6, с. 30]. Вважаємо за можливе погодитися з наведеною позицією виключно акцентуючи увагу на фразі «у практичному вимірі», маючи на увазі діяльність, пов'язану із запобігання самогубствам. В реальності ж суїцидальна поведінка далеко не завжди є висловленням наміру досягти смерті навіть у віддаленій перспективі і в більшості випадків люди, що вчиняють суїцидальну поведінку, врешті не покінчують з собою [30].

Розглядаючи початково «демонстративні» спроби самогубства, що закінчились смертю, доцільно говорити швидше про непрямий умисел – коли особа хоч і не бажала настання своєї смерті, однак свідомо припускала, що це може статися. На перший погляд, може бути дискусійним питання можливості вчинення самогубства з необережності, оскільки визначення однієї з форм необережності у кримінальному праві (а саме злочинної самовпевненості) теж частково переформулюється з «демонстративними» самогубствами – коли «особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення» [31]. Тим не менше, важливо зауважити, що при злочинній самовпевненості перед-

бачення настання наслідків має абстрактний характер, коли особа не усвідомлює дійсного розвитку причинно-наслідкового зв'язку [9, с. 87]. Якщо дії особи вже були кваліфіковані як достатньо усвідомлені, щоб стверджувати про спробу самогубства, то навряд чи ця особа могла не усвідомлювати прямий зв'язок своїх дій і потенційних наслідків.

Окрім цього, якщо спроба самогубства закінчилась смертю особи, то встановити глибинну мотивацію або психологічну картину її дій є дуже непросто, а в багатьох випадках неможливо. Таким чином, доцільно підсумувати, що в контексті моделювання самогубства як складу злочину вчинення його з необережності є неможливим.

Окремо варто згадати про таке жахливе явище, як самогубство малолітніх. Цікаву позицію з цього приводу висловлює Л. М. Шестопалова, з якою погоджується і В. В. Шкуро. Вона полягає в тому, що суїцидальні дії малолітніх не можна вважати самогубством, «адже вчинення самогубства є цілком усвідомленою дією, причому суїцидальні дії потребують не меншого усвідомлення ніж вчинення злочину» [6, с. 25]. Тим не менше, така позиція має право на існування виключно у випадку розглядання самогубства з гіпотетичного кримінально-правового аспекту задля кращого розуміння концепту (як було здійснено вище). Гадаємо, у всіх інших випадках виключати малолітніх із когорти самогубців недоцільно і небезпечно – це може привести до маргіналізації цього явища, яке в Україні є серйозною проблемою – лише за 5 місяців 2021-го року було зафіксовано близько 50 самогубств дітей, молодших 14 років [32]. До прикладу, кваліфікація самогубств малолітніх як «нещасний випадок», що пропонує Л. М. Шестопалова, нівелює важливість суїцидальної поведінки, що не привела до самогубства, як важливого попереджувального фактору. Безперечно, запобігання самогубствам серед малолітніх несе в собі специфіку, однак їх превенція потребує тих же запобігаючих заходів та аналізу, що й для самогубств дорослих – вчасна інтервенція, психологічна підтримка, а у разі здійснення самогубства – специфікований аналіз обстановки.

6. Висновки

1. Моделювання визначення самогубства в українській кримінології залишається відкритою проблемою. Тим не менше, доцільно зауважити, що адаптація надміру ускладнених дефініцій не видається доцільною чи необхідною задля успішного кримінологічного чи кримінально-правового аналізу цього явища. Навпаки, перевагу варто надавати лаконічним визначенням. Однією з найбільш влучних є дефініція, яку наводить ВООЗ, а саме «акт навмисного вбивства самого себе».

2. В українських наукових джерелах трапляються спірні підходи до визначення самогубства. Не варто вважати всі самогубства «аморальними», «насильницькими», ототожнювати самогубства і суїцидальну поведінку. Особливо недоцільним є виключати з-під визначення самогубства суїциди осіб з психічними розладами та малолітніх.

3. Вчинення самогубства шляхом бездіяльності є спірним питанням. Єдиним локалізованим способом є голодування.

4. В контексті кримінально-правового моделювання самогубства вчиняють з прямим умислом. Так звані «демонстративні» чи «шантажні» самогубства вчиняють з непрямим умислом. Вчинення самогубства з необережності не видається можливим.

Література

1. Suicide mortality rate (per 100,000 population) – Ukraine (2022). The World Bank. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.STA.SUIC.P5?end=2019&locations=UA&start=2000&view=chart> Last accessed: 21.02.2022
2. Suicide rate estimates, age-standardized. Estimates by country (2022). World Health Organization. Available at: <https://apps.who.int/gho/data/node.main.MHSUICIDEASDR?lang=en> Last accessed: 21.02.2022
3. Нікітін, Ю., Денисов, С., Стрельцов, Є. (2018). Кримінологія. Харків: Право, 416.
4. Жабокрицький, С. (1996). Визначення поняття «самогубство» та його диференціація з іншими випадками смерті. Київ: МОЗ України, Укр. центр наук. мед. інформації та патентно-ліценз. роботи, Укр. НДІ соц. та суд. психіатрії, 18.
5. Шестопалова, Л. М. (2001). Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії. Київ.
6. Шкуро, В. В. (2017). Суїцидальність в Україні: кримінологічна характеристика та протидія. Харків: Панов, 262.
7. Іванов, Ю., Джужа, О. (2006). Кримінологія. Київ: ПАЛИВОДА АВ, 264.
8. Тернавська, А. А. (2019). Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України. Київ.
9. Мельник, М. І., Хавронюк, М. І. (2019). Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. Київ: ВД "Дакор", 1384.
10. Воднік, В. (2013). Самогубство: причини та шляхи профілактики. Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 3, 140–160.
11. Дюркгейм, Э. (1994). Самоубийство: Социологический этюд. Москва: Мысль, 399.
12. Douglas, J. D. (1970). The Social Meanings of Suicide. Princeton: Princeton University Press, 398.
13. Bahr, A. (2013). Between “Self-Murder” and “Suicide”: The Modern Etymology of Self-Killing. Journal of Social History, 46 (3), 620–632. doi: <http://doi.org/10.1093/jsh/shs119>
14. Тернавская, А. А. (2017). Понятие суицида среди осужденных в исправительных колониях Украины, его виды. Вестник Академии МВД Республики Беларусь, 2 (34), 257–261.
15. Suicide (2021). World Health Organization. Available at: <http://www.emro.who.int/health-topics/suicide/feed/atom.html> Last accessed: 21.02.2022

16. Facts About Suicide (2021). Centers for Disease Control and Prevention. Available at: <https://www.cdc.gov/suicide/facts/index.html> Last accessed: 21.02.2022
17. Evans, G., Farberow, N. L. (2003). The Encyclopedia of Suicide. New York: Facts on File, Inc., 329.
18. Suicide (2021). APA Dictionary of Psychology. Available at: <https://dictionary.apa.org/suicide> Last accessed: 21.02.2022
19. Полотовская, И. Л. (2010). Смерть и самоубийство: Россия и мир. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 327.
20. Журавель, А., Белякова, С. (2017). Соціально-психологічні особливості суїцидальних намірів у студентів. Молодий вчений, 5, 207–210.
21. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини (2017). Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство охорони здоров'я України, Генеральна прокуратура України наказ № 807/1193/279. 29.09.2017. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#Text> Last accessed: 21.02.2022
22. Бусол, О., Василевич, В., Вознюк, А., Горбенко, Д., Джужа, О., Джужа, А. та ін.; Черней, В. (Ред.) (2020). Кримінологія. Київ: Освіта України, 612.
23. Freeling, B. S., Doubleday, Z. A., Dry, M. J., Semmler, C., Connell, S. D. (2021). Better Writing in Scientific Publications Builds Reader Confidence and Understanding. *Frontiers in Psychology*, 12. doi: <http://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.714321>
24. Plavén-Sigray, P., Matheson, G. J., Schiffler, B. C., Thompson, W. H. (2017). The readability of scientific texts is decreasing over time. *eLife*, 6. doi: <http://doi.org/10.7554/elife.27725>
25. Hawton, K., Saunders, K. E., O'Connor, R. C. (2012). Self-harm and suicide in adolescents. *The Lancet*, 379 (9834), 2373–2382. doi: [http://doi.org/10.1016/s0140-6736\(12\)60322-5](http://doi.org/10.1016/s0140-6736(12)60322-5)
26. Brådvik, L. (2018). Suicide Risk and Mental Disorders. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15 (9), 2028. doi: <http://doi.org/10.3390/ijerph15092028>
27. Petrosky, E., Ertl, A., Sheats, K. J., Wilson, R., Betz, C. J., Blair, J. M. (2020). Surveillance for Violent Deaths – National Violent Death Reporting System, 34 States, Four California Counties, the District of Columbia, and Puerto Rico, 2017. *MMWR. Surveillance Summaries*, 69 (8), 1–37. doi: <http://doi.org/10.15585/mmwr.ss6908a1>
28. Kleespies, P. M. (2000). *Emergencies in mental health practice: Evaluation and management*. Guilford Press, 450.
29. Колесніченко, О. С., Мацегора, Я. В., Приходько, І. І. та ін. (2016). Профілактика самогубств серед військовослужбовців Національної гвардії України. Харків: НА НГУ, 117.
30. Turecki, G., Brent, D. A. (2016). Suicide and suicidal behaviour. *The Lancet*, 387 (10024), 1227–1239. doi: [http://doi.org/10.1016/s0140-6736\(15\)00234-2](http://doi.org/10.1016/s0140-6736(15)00234-2)
31. Необережність та її види (2022). Кримінальний кодекс України, ст. 25. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n110> Last accessed: 21.02.2022
32. Венедиктова, І. (2021). Цьогоріч зросла кількість дитячих суїцидів. Укрінформ. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3256960-cogoric-zrosla-killist-ditacih-suicidiv-venediktova.html> Last accessed: 21.02.2022

Received date 21.02.2022

Accepted date 15.03.2022

Published date 31.03.2022

Задорожний Назар Михайлович, Аспірант, Інститут права, психології та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», вул. С. Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79013

E-mail: toftain@gmail.com